

Játék a könyvtárban

Rádiós vetélkedősorozat 1973-74.

VARGHA Balázs

A járási-városi könyvtárak tizfordulós vetélkedősorozata némileg utóda volt a Tiszán innen - Dunán túl című korábbi vetélkedősorozatnak. Persze különbségek is voltak. A Tiszán innen - Dunán túl vetélkedőben a feladott kérdésekre többnyire helyi szakemberek feleltek, mégpedig fejből, a könyvtári vetélkedőn pedig túlnyomó többségben voltak azok a kérdések, amelyekre bármelyik olvasó meg tudta keresni a választ, ha jártas volt valamennyire a kézikönyvek használatában.

A könyvtári vetélkedő uttörő volt ebben: az élő memória helyett a tárolt memória használatára alapozott.

Egyetlen eset volt a Tiszán innen - Dunán túl vetélkedőben, amikor, mint zsűritag, lexikonból keresős feladatot javasoltam. A nagykőrösi és sárospataki gimnazistáknak olyan híres emberek nevét kellett - illetve kellett volna - kikeresni az Uj Magyar Lexikon hat kötetéből, akiknek a lexikonbeli életrajzából egyértelműen kiderül, hogy a megyével (Pest, illetve Borsod megyével) valamilyen kapcsolatuk volt. Ezt igazán könnyű kérdésnek gondoltuk. Már csak azért is, mert nem is tisztán keresési feladat, hiszen előre tudni kellett a nevet, a lexikonból csak azt kellett volna ellenőrizni, hogy a rövid cikkben szerepel-e az a kapcsolat, amelyről ők már tudtak. Azt is megbeszéltük, hogy ott lesz kezük ügyében a lexikon. Elmondta a műsorvezető a feladatot, teltek a percek, de sem Nagykőrösről, sem Sárospatakról nem kaptunk egyetlen jó választ sem. Végül nyolc keserves perc után töröltük a feladatot: egyik város gimnazistái sem találták meg a lexikonban egyetlen híres emberüket sem. A törtenethez még az is hozzátartozik, hogy a műsorvezető utána keményen szememre hányta, miért javasoltam ilyen képtelen feladatot. Vetélkedőn vagy tudnak, vagy nem tudnak, de ne keresséjlenek - mondta.

Ilyen előzmények után készítettem el 1972 júniusában egy rádiós könyvtári vetélkedősorozat tervezetét. Nem rettentem vissza az első kudarctól. Tudtam, hogy a könyvtárak körül már kialakult azoknak a felnőtt és gyerek olvasóknak a köre, akik alkalmasak más típusú vetélkedő végigvitelére. A gyerekkönyvtári munkának évek óta középpontjában van a kézikönyvtár használata, elérkezettnek láttam az időt arra, hogy ennek eredményét bemutassuk a közönségnek.

Megerősítette elgondolásomat az MSzMP Központi Bizottságának 1972. június 15-i határozata, amely minden hazai pedagógiai dokumentumnál élesebben foglalt állást az adatok magolása ellen. Többek közt így: "A tananyagot felesleges lexikális adatokkal, részletekkel terhelik, gátolva ezzel az alapvető ismeretek szilárd elsajátítását, az alkalmazási készségek, mindenekelőtt a gondolkodásnak és a gyakorlati érzéknek a fejlesztését. Ebbe az irányba hat a tömegkommunikációs eszközök lexikális tudást népszerűsítő tevékenysége is."

Az első tervezet, amely a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megbízásából készítettem, így foglalta össze a vetélkedősorozat célját: a vetélkedősorozatnak az a célja, hogy felhívja a figyelmet a közművelődési (tanácsai és szak-

szervezeti) könyvtárak információadási lehetőségeire, tehát tudatosítsa: a könyvtár nemcsak arra való, hogy onnan olvasnivaló regényt (lektürt) kölcsönözzünk, hanem választ találhatunk itt bármilyen felmerülő kérdésünkre (beleértve akár személyes jellegű problémákat is).

Pontosabban meghatározva: arra a könyvtár típusra akarjuk ráirányítani a közönség érdeklődését, amely most kezd számottevő információs bázissá fejlődni: a kisvárosi - járási - nagyközségi könyvtárakra, illetve az ezekhez hasonló méretű nagyvárosi fiókkönyvtárakra. Reméljük, hogy a vetélkedő ezeknek a könyvtáraknak fejlődésére is jó hatással lesz, azáltal, hogy a könyvtárak vezetőjében és fenntartójában tudatosítja a korszerű követelményeket.

Ezt a szakmai célt azonban csak akkor érheti el a sorozat, ha megjelenési formája egyáltalán nem szakmai színezetű lesz, nem a könyvtárosok speciális érdeklődésére appellál, hanem könnyed, játékos formájával az olvasók figyelmét, rokonszenvét s a vetélkedő könyvtár iránti lokálpatriotizmusát felébreszti.

A tervezetet a Magyar Rádió irodalmi osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium közművelődési főosztálya elfogadta, s ennek alapján kezdtük meg a szervezést és a tematika kidolgozását.

A szervezeti elgondolás az előkészítő munka folyamán többször változott. Először azt terveztük, hogy mind a 19 megye benevez egy-egy városi-járási könyvtárt, mégpedig nagyjából egyforma lélekszámú helységeket, s a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Szakszervezetek Országos Tanácsa is részt vesz hálózatának egy-egy könyvtárával. Az előzetes tájékozódás során azonban kintűnt, hogy nem lehet minden megyét bevonni, mert ezzel a sorozat tulságosan zsufolttá válna. Egyébként sincs minden megyében olyan nagyságu helység, amelyneknek a részvételére számítottunk. Végül is önkéntes jelentkezés alapján tizenegy megye egy-egy helysége és egy, a SZOT fenntartásában működő városi könyvtár (Ózd), vett részt a vetélkedőn.

A jelentkezések alapján így alakult a résztvevők listája: Ajka, Balassagyarmat, Gödöllő, Hatvan, Kiskunhalas, Mezőkövesd, Mezőtur, Mór, Ózd, Paks, Szarvas, Szentés.

A műsorgetv szerint a 10 adás közül az első hat páros elődöntő volt a 12 résztvevő könyvtár között, majd három páros középdöntő után került sor a hármas döntőre.

A helyi előkészület két fő teendőt jelentett a könyvtáraknak: a vetélkedőben részt vevő csapatok megalakítását és a kézikönyvállomány előkészítését.

Könyvtáranként két-két tiz főnyi csapatot alakítottak: a felnőtteket, amelyben részt vehettek a könyvtár dolgozói, s mellettük tanárok, gimnazisták, főiskolai, egyetemi hallgatók, stb., s a gyerekcsoportot, amelyben csak 14 évet be nem töltött iskolások szerepelhettek. Több helyen igen komoly "edzéseket" tartottak a két csapattal, érdekesen összeállított kérdésekkel, majd három páros középdöntő után került sor a hármas döntőre.

A benevezett helységek nagyjából hasonló lélekszámúak, de városiaság, kulturális ellátottság tekintetében nagy köztük a különbség. Könyvtáraik állománya és személyzeti ellátottsága is különböző színvonalu. A különbségeket már az előkészítés során megpróbáltuk valamennyire kiegyenlíteni. Fogarassy Miklós összeállított két kézikönyv-bibliográfiát, egyet a felnőttek, egyet a gyerekek számára, hogy ez a törzsanyag legyen egységesen a vetélkedőkön a feladatok megoldásának az alapja. A felnőttek listája kb. 700, a gyerekeké kb. 100 címet tartalmazott. Bár csak a legfontosabb művek szerepeltek a bibliográ-

fiában, kiderült, hogy még ezzel is túlzott követelményt támasztottunk. A kézikönyvtárak állományából elég sok hiányzott a kijelölt művek közül, s még a megyei könyvtárak segítsége sem volt elég ahhoz, hogy a teljes anyagot készenlében tartsák. Így aztán kénytelenek voltunk egy megbeszélésen a könyvtárvezetők kívánságára csökkenteni a felnőtt kézikönyvek listáját. Olyan művek maradtak így ki, mint a Magyar Könyvészet 1945 előtti és 1945-60-as kötetei, Petrik Géza bibliográfiája, a Magyar Folyóiratok Repertórium, Bak János: Magyarország könyvkiadása 1945-1969, Magyar pedagógiai irodalom 1959-től, A magyar népzene tára, a Magyar nyelv rendszere stb.

Elgondolkodtató, hogy a könyvtári munka és a magyar művelődés alapművei közül milyen sok hiányzik azokban a könyvtárakban, amelyeket éppen most akarunk számottevő tájékoztatási bázissá kiépíteni.

Mielőtt a vetélkedőt a rádióban műsorra tűzték, két próbát tartottunk. A Pakson tartott próbán az volt a célunk, hogy sok, különböző témakörű és különböző megfogalmazású kérdéssel készítsük elő a részt vevő könyvtárak vezetőit a vetélkedő várható sokoldalúságára. Ez a próba nem tulságosan megnyugtató eredménnyel végződött. A kérdéseknek kb. a felével nem tudtak mit kezdeni a résztvevők, a szakirodalmi megközelítéseik sokszor tévesek voltak. Igaz, hogy sok nehéz kérdés is szerepelt - éppen a felkészülés komolyan vétele érdekében - de azért nem számítottunk arra, hogy a sikertelenség csaknem pánikhangulatot okoz.

A második próbán eloszlottak a részt vevő könyvtárvezetők aggodalmai. Ezt már teljesen rádióműsorformájában rendeztük meg, a budapesti stúdióban ült a zsüri és a játékvezető, s a két színhelyet, Kiskunhalast és Paksot kábelen át kapcsolták be. A kérdések többségére helyesen tudtak válaszolni, a kézikönyveket használva. A gyerekcsoportok - mint várható volt - kiválóan szerepeltek.

Az előkészületek után 1973. október 4-én a Kossuth Rádió műsorában elhangzott a Játék a könyvtárban sorozat első vetélkedője, Balassagyarmat és Gödöllő mérkőzése.

A védnökség az induláskor: Darvas József, a Magyar Írószövetség elnöke, Garamvölgyi József művelődésügyi miniszterhelyettes és Kiss Kálmán, a Magyar Rádió és Televízió elnökhelyettese. A zsüritagok: Fábián Zoltán író, Kicsi Sándor, az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének vezetője, Marót Miklós, az ELTE könyvtárának osztályvezetője, Papp István, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója és Simon István, költő, a zsüri elnöke. A játékot e sorok írója vezette.

A kérdések, feladatok nagyobb részét Marót Miklós szerkesztette, de a műsorvezető és a zsüri tagjai is részt vettek a kérdések elkészítésében.

Néhány példával szemléltetem a feladatok jellegét, s rámutatok egyuttal a zsüri elképzelésére, hogy egy-egy kérdéstípussal milyen módon akarta fejleszteni az olvasók és a könyvtárosok tájékozódási és tájékoztatási érzékét.

Az első műsornak, Balassagyarmat és Gödöllő vetélkedésének ez volt egyik kérdése: "Egy zeneműből hallanak részletet. A kérdés első része a zenemű kitalálása. Nem akarunk a Ki nyer ma c. zenei vetélkedővel versenyezni, ezért eláruljuk, hogy a zene egy német romantikus irónőnek, Helmina Chezynek egy színművéhez készült. Keressék meg ezen a nyomon a zenemű alkotásának esztendejét. Az évszám többszörösen is jelentős a magyar irodalom történetében. Egyrészt Gödöllővel, másrészt Balassagyarmattal van kapcsolatban ez az évszám. A zenei részlet elhangzása után kérjük a választ."

Helmina Chezy nevét többféle lexikonban megtalálhatták. Mivel zenemű szerepelt a kérdésben, természetesen adódott, hogy a Zenei Lexikonban keressék az adatot. A Zenei Lexikon cikke alapján egyértelműen megállapíthatták, hogy a zenemű Weber Euryanthe-nyitánya, amely 1823-ban készült. 1823 két magyar költőnek, Petőfinek és Madáchnak a születési éve. Madách 1840-től Balassagyarmaton volt megyei aljegyző, Petőfi 1843-ban lakott Gödöllőn.

A feladatot bonyolultabbá tevő első kérdés megoldása után, amelyhez a megfelelő kézikönyv megtalálása kellett, a második kérdést már fejből is megtudták oldani, hiszen a fontos helytörténeti vonatkozásokat már az általános iskolában ismerni kell (vagy kellene).

Az önállóbb, alkotó jellegű feladatok közül a Gödöllő-Szentes középöntő egyik kérdését mutatom be:

Gödöllő: "80 esztendővel ezelőtt, 1894. március 20-án halt meg Turinban (Torino) Kossuth Lajos. Állítsák össze erre az alkalomra egy emlékest kb. 35-40 perces műsorát."

Szentes: "135 évvel ezelőtt, 1839. március 21-én született Muszorgszkij orosz zeneszerző. Készítsenek el egy kis kiállítást a mester működéséről. A kiállítás forgatókönyvére leszünk kíváncsiak."

A feladat megoldásához kb. 20 perc ideje volt a két csapatnak. Azalatt természetesen a műsor tovább folyt, tehát egy kisebb csoportot kellett delegálni a Kossuth- illetve Muszorgszkij-évforduló anyagainak összeállítására.

A kézikönyvek különböző szerkezetűek, különböző módon lehet bennük keresni. A szótárak kevés kivétellel betűrendben közlik a szócikkeket. De ez nem azt jelenti, hogy a feladatnak feltétlenül a betűrend a kulcsa. A vetélkedő egyik kérdése így hangzott: "A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótárában minden szócikkben van egy vastag betűvel nyomtatott évszám. Ez jelzi az illető szónak legkorábbi hiteles, közszóként való előfordulását. Vegyék elő a szótár eddig megjelent két kötetét, s keressenek benne minél korábbi, illetve minél későbbi ilyen évszámot."

A keresési idő ebben az esetben két perc volt. Ha a két kötetet találmóra forgatni kezdik, nem valószínű, hogy különlegesen korai illetve késői adatokra bukkanak. De ha segítségül elővesznek egy nyelvészeti ismeretterjesztő könyvet, pl. Bárczi Gézától A magyar nyelv életrajzát, abban gazdag választékot találnak nyelvkincsünk legrégebb és legújabb alapelemeiből. Emlékezetből is jó nyomra lehet találni. Aki például emlékezik a Tihanyi alapítólevél néhány szavára - az könnyen ráakad a szótárban az 1055-ös évszámra. Igaz, hogy ez még nem abszolút nyereszám, mert például a király szó már az 1000. év előtt előfordul írásban.

A növények iránti érdeklődők népszerű kézikönyvének, Jávorka-Csapodi: Erdő-mező virágai c. művének jellegzetes szerkezete alapján lehetett feltenni pl. a gyerekcsapatnak olyan kérdést, hogy milyen lila színű mezei virágok nyílnak szeptember-októberben. Más növénytani kézikönyvek, növényhatározók is vannak a gyerekkönyvtárban, de ilyen módon feltett kérdésre csak az Erdő-mező virágaiban lehet gyorsan megtalálni a választ.

Az információk keresése mellett azért a memóriára is építettünk. Nemcsak olyan formában, hogy hasznos volt emlékezetben tartani sok különböző kézikönyvet, különleges sajátágaikat. Szerettük volna a versek könyv nélküli tudásában is versenyre szólítani a gyerekcsapatokat. A János vitéz és a Toldi könyv nélküli tudását kívántuk, természetesen messze túlmenve az iskolai követelményeken. Sajnos kudarcot vallottunk. S ez rávilágít a könyv nélküli versismeret szomorú állapotára iskoláinkban.

Másik módja volt az emlékezet próbájának az ugynevezett villámkérdések feladása. Marót Miklós gazdag változatosságban állította össze a villámkérdések sorozatait. Pl. régi földrajzi nevek mai megfelelője. Négy könyv közül, amelyeknek címe hasonló témakörre utal, meg kell találni azt az egyet, amely nem szakkönyv, hanem szépirodalmi mű, tehát a címe félrevezetheti a szakozó könyvtárost.

A memóriát is foglalkoztatta az a gyakran alkalmazott feladattípus, hogy egy lexikon, vagy mutató címszávaiból olvastunk fel, s folytatni kellett a sort, természetesen ugyanannak a kézikönyvnek ugyanabból a kiadásából.

A vetélkedőben részt vevő valamennyi könyvtár kapott egy-egy sztereo lemezjátszót. A középöntőbe bekerült hat könyvtár ezenkívül egy-egy egyedi képzőművészeti alkotást (festmény, dombormű), a döntő három résztvevője még egy-egy színes televíziós készüléket. Az első díj pedig ezen felül külföldi társasutazás volt a felnőtt csapatnak és zánkai üdülés a gyerekcsapatnak. A döntőbe Ózd, Szentes és Szarvas csapata került be. Végreeredményben megfordult a sorrend: Szarvas győzött, Szentes a szoros második helyet, Ózd város szakszervezeti könyvtára pedig a harmadik helyet kapta.

Meggyőződésünk, hogy a vetélkedősorozat résztvevői nemcsak a nyeregményekkel lettek gazdagabbak, hanem új szempontokat is kaptak a könyvtári tájékoztató munkához. S ebben része lehetett minden könyvtárosnak és minden olvasónak, aki a műsort figyelemmel kísérte.

A rádió vezetői értékesnek, hasznosnak találták a könyvtárak vetélkedőjét. A tanulságok alapján elkezdték a művelődési házak vetélkedőjének előkészítését. Kíváncsian várjuk a testvérhálózat műsorát.

A könyvtári kiállításokról – különös tekintettel az egyetemi könyvtárakra

VÉGH Ferenc

Az az érzésünk, hogy gazdagodó könyvtári szakirodalmunkban a kiállításrendezés mint könyvtári funkció nem kapott súlyához méltóan hangot, s ha igen, inkább csak a kisebb-nagyobb közművelődési könyvtárak vonatkozásában. Pedig többnyire egyetemi könyvtáraink is élnek a kiállítások adta lehetőségekkel. Jelen dolgozat célja nem is lehet más és több, mint hogy egy nagy egyetemi könyvtárnak - a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának - gyakorlatára és tapasztalataira hivatkozva a kiállítások hasznáról, a velük kapcsolatban felmerülő kérdésekről és feladatokról, célokról és lehetőségekről szóljon.

Bevezetőként állapítsuk meg hogy - bármennyire közhelyként hat is - minden kiállításnak határt szabnak az anyagi lehetőségek és a könyvtár térbeli kiképzése. Csakhogy: egy-egy kiállítás rendkívül szerény anyagi keretek között is megvalósítható, ha a munkatársak leleményessége kellő áldozatkészséggel párosul, s a különböző kiállítási formák helyes megválasztása a térbeli nehézségeket is legyűrheti. Bizonyos kiállítási "állószerzők"(ablók, állványok, tárlók, üvegszekrények stb.) egyszeri beszerzése hosszú távra megoldja a költségkihatásokat: esetenként saját könyvkötészeti erőkből kell csak a ablók behúzásáról (kasirozásáról), a tárlók belső lapjának borításáról gondoskodni. Az